

Peter Voleben

SKRIVENI
ŽIVOT
ŽIVOTINJA

Prevela s nemačkog
Dušica Milojković

■ Laguna ■

Naslov originala

Peter Vohlleben

DAS SEELENLEBEN DER TIERE

Copyright © 2016, by Ludwig Verlag, München, a division of
Verlagsgruppe Random House GmbH, München, Germany

Translation copyright © 2019 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

ŠKRIVENI
ŽIVOT
ŽIVOTINJA

Sadržaj

Predgovor	9
Materinska ljubav do potpune iscrpljenosti	12
Instinkti – manje vredna osećanja?	18
O ljubavi prema ljudima	24
U njihovim glavama nije mrak	33
Glupa krmača	42
Zahvalnost	47
Laž i prevara	51
Držite lopova!	56
Samo hrabro!	62
Crno-belo	67
Tople pčele i hladni jeleni	73
Inteligencija roja	82
Zadnje misli	87
Mala tablica množenja	91
Prosto samo zabava	95
Požuda	98

Ljubav jača od smrti	101
Davanje imena	105
Tuga	111
Stid i kajanje.	115
Saosećanje	122
Altruizam	128
Vaspitanje	131
Kako se osloboditi odrasle dece	135
Divlji ostaju divlji.	138
Šljukin drob	146
Posebna mirisna nota	150
Udobnost	155
Loše vreme	160
Bol	164
Strah	167
Visoko društvo	183
Dobro i zlo	185
Kad dođe vreme da se spava.	191
Životinjsko proročište	195
I životinje stare	202
Drugi svetovi	207
Veštački životni prostori.	214
U čovekovoј službi	220
Saopštenja	224
Gde se nalazi duša?	230
Pogovor: Korak nazad	233
<i>Beleške</i>	239
<i>Izjava zahvalnosti.</i>	247
<i>O autoru</i>	249

Predgovor

Petlovi koji lažu svoje kokoške? Srne koje tuguju za umrlima? Konji koji se stide? Još pre nekoliko godina sve to bi zvučalo kao plod mašte, kao puste želje ljubitelja životinja koji bi voleli da se osećaju još bližim svojim ljubimcima. To važi i za mene jer me životinje prate kroz ceo život. Bez obzira na to da li se radilo o pilićima na imaju mojih roditelja, koji su mene izabrali za mamu, o kozama koje čuvamo kraj naše šumarske kuće, a koje mi svojim veselim meketanjem ulepšavaju dan, ili o šumskim životinjama koje prilikom svojih svakodnevnih obilazaka revira srećem: neprestano sam se pitao – šta li se to događa u njihovim glavama? Da li je zaista istina ono što je nauka dugo tvrdila, da samo mi ljudi možemo u punoj meri da iskusimo ceo spektar osećanja? Da li je moguće da je stvaranje posebno za nas razvilo neki zaseban biološki put, koji nam jedinima garantuje svestan, ispunjen život?

Da jeste, ovoj knjizi bi ovde već bio kraj. Jer kad bi ljudi bili nešto posebno u smislu biološke građe, ne bi se mogli

porediti s drugim vrstama. Saosećanje sa životinjama ne bi imalo nikakvog smisla jer ne bismo ni izdaleka mogli da naslutimo šta se u njima zbiva. Na sreću, priroda se opredelila za štedljiviju varijantu. Evolucija je „samo“ promenila i prilagodila ono što je već postojalo, nalik nekom kompjuterskom sistemu. I baš kao što u sistemu *Windows 10* i dalje deluju načini rada prethodnih verzija, tako i u nama rade genetski programi naših prapredaka. Kao i u svim drugim vrstama, čija su se porodična stabla tokom miliona godina odvajala od glavne razvojne linije. Zato, bar koliko ja mogu da razumem, ne postoje dve vrste tuge, bola ili ljubavi. Naravno, možda pomalo neprimereno zvuči ako kažemo da svinja oseća isto kao i mi. Ali verovatnoća da neka povreda kod nje izaziva manje neprijatna osećanja nego kod nas teži nuli. „Čekaj malo“, povikaće sad možda naučnici, „pa to uopšte nije dokazno.“ Tačno je, a nikad neće ni moći da se dokaže. A da vi osećate isto kao i ja takođe je samo teorija. Niko ne može da pogleda šta je u drugom čoveku, niti može da dokaže da, recimo, ubod iglom izaziva isti osećaj kod svih sedam milijardi stanovnika naše planete. Pa ipak, ljudi svoja osećanja mogu da izraze rečima, a rezultat tih saopštenja povećava verovatnoću da se kod svih ljudi dešava nešto slično kada su u pitanju osećanja.

Pa tako ni naša keruša Maksi, koja je u kuhinji smazala punu činiju knedli pa se onda pravila nedužna, nije pritom bila biološka mašina koja jede, već slatki, mali, pametni lupež. Što češće i pažljivije gledam, sve više uočavam navodno isključivo ljudska osećanja kod naših domaćih životinja i njihovih divljih rođaka u šumi. Pritom u tome nisam usamljen. Sve više naučnika dolazi do spoznaje

---

da mnoge životinjske vrste imaju mnogo zajedničkog s nama. Prava ljubav među gavranovima? Važi za dokazano. Veverice koje znaju imena svojih rođaka? Odavno potvrđeno. Gde god pogledamo, životinje vole, osećaju sažaljenje i uživaju u životu. U međuvremenu je napisano mnogo radova na te teme, ali svi oni pokrivaju samo po jedan veoma mali, delimičan aspekt, a često su napisani tako suvoparno da nisu prikladni za čitanje u trenucima opuštanja, već pre svega za bolje razumevanje među naučnicima. Zbog toga bih ja u ovoj knjizi voleo da budem vaš prevodilac, koji će njihove uzbudljive rezultate za vas prevesti na svakodnevni jezik, sastaviti deliće slagalice u celovitu sliku i sve to začiniti sopstvenim zapažanjima. Zajedno uzevši, to daje jednu sliku životinjskog sveta oko nas u kome se vrste, o kojima smo već govorili, iz tupih bioloških robota, gonjenih čvrsto utvrđenim genetskim kodom, pretvaraju u verne duše i drage, dobre kućne duhove. A one upravo to i jesu, što sam i sâm imao prilike da vidim prilikom obilaska svog šumarskog revira, kod naših koza, konja i zečeva, ali i u parkovima i šumama, gde su životinje kod svoje kuće. Hoćete li sa mnom u još jedan obilazak?

Materinska ljubav do potpune iscrpljenosti

Bio je vreo letnji dan 1996. Da bismo se rashladili, žena i ja smo u bašti postavili bazenčić ispod senovitog drveta. Sedeo sam u njemu s naše dvoje dece i s uživanjem smo jeli sočnu lubenicu. Iznenada, krajičkom oka sam opazio da se nešto kreće. Nešto riđastosmeđe skakutalo je ka nama, pritom često zastajkujući. „Veverica!“, oduševljeno su povikala deca. Moju radost je, međutim, brzo zamenila briga jer se veverica već posle nekoliko koraka izvrnula u stranu. Očigledno je bila bolesna, a kad je načinila još nekoliko koraka (ka nama!), primetio sam da ima veliku izbočinu na vratu. Po svoj prilici se, dakle, radilo o bolesnoj, možda čak i veoma zaraznoj životinji. A ona je polako, ali sigurno išla ka našem bazenčiću. Već sam se spremio da bežim, zajedno s decom, kad se situacija preobrazila u vrlo dirljiv prizor. Ispostavilo se da je izbočina na vratu zapravo mladunče, koje se kao krzneni okovratnik pripilo uz majku. Ona je zato jedva disala, a jara je dodatno doprinela da svaki udah bude dovoljan samo

za nekoliko koraka, posle kojih bi se veverica iscrpljena izvrnula na bok, boreći se da opet dođe do vazduha.

Veverice se kao majke požrtvovano brinu o svom potomstvu. Ako im preti neka opasnost, mladunce sklanjaju na sigurno, na način koji sam upravo opisao. Pritom se ove životinje dobro umore jer u leglu ume da bude i do šest mališana, a svakoga od njih moraju da prenesu zasebno, dok im se čvrsto drži oko vrata. Uprkos svoj toj brizi, stopa preživljavanja mladunaca nije visoka. Oko osamdeset odsto mladih veverica ne doživi prvi rođendan. Tu je, recimo, noć. Dok preko dana riđodlaki đavolak može da umakne većini neprijatelja, noću ga sustiže smrt. Kuna zlatica šunja se po drveću i granju i ume da iznenadi usnule životinje. Kad sunce grane, jastrebovi se u strmoglavom letu obrušavaju između drveća u potrazi za ukusnim obrokom. Ako uvrebaju vevericu, počinje spirala strave – i to doslovno. Veverica pokušava da umakne ptici tako što će nestati s druge strane drveta, dok jastreb prati plen na malom odstojanju i pritom oštro zavija u letu. Veverica nastavlja da beži oko drveta, brza kao vetar, ptica je prati, i tako se dve životinje vrtoglavom brzinom spiralno kreću oko debla. Brža odnosi pobjedu, a ona obično pripadne malom sisaru.

Ali od svih neprijatelja iz životinjskog carstva gora je zima. Da bi to hladno godišnje doba dočekala dobro pripremljena, veverica gradi gnezdo. Gnezda su im okrugla i smeštena su među granjem u krošnjama drveća. Da bi mogla da pobegne od neprijatnih iznenađenja, veverica svojim šapicama uvek pravi dva izlaza. Osnovna konstrukcija gnezda sastoji se od mnogo malih grana i grančica, a iznutra je stan obložen mekom mahovinom. Ona

služi toplotnoj izolaciji i udobnosti. Udobnosti? Pa da, i životinje cene komfor. Vevericama je jednako kao i nama neprijatno ako ih žulja granje pod leđima dok spavaju. Ali dušek od mahovine obezbeđuje prijatan san.

Kroz prozor kancelarije u svojoj šumarskoj kući redovno posmatram kako veverice izvlače mahovinu iz naše bašte i odvlače je na drveće. A u prilici sam da posmatram i još nešto: čim s hrastova i bukvi u jesen počne da opada žir, veverice skupljaju ovo hranljivo seme i zakopavaju ga u zemlju na nekoliko metara od drveta. To zimi treba da im posluži kao rezerva. Veverice, naime, ne spavaju pravim zimskim snom, već zimi uglavnom miruju u nekoj vrsti dremeža. Telo pritom troši manje energije, ali potrošnja nije ni potpuno svedena na minimum, kao kod ježeva. S vremena na vreme veverice se probude i ogladne. Tada se brzo spuštaju niz drvo i traže neko od svojih brojnih skrovišta hrane. Traže, traže i traže. Dok gledate kako pokušava da se seti, životinja vam na prvi pogled deluje glupo. Tu malo kopa, tamo malo njuška, a u međuvremenu stalno iznova seda i pravi pauzu, kao da razmišlja. Ali zaista je suviše teško: izgled okoline se od jeseni prilično izmenio. Drveće i žbunje izgubili su svoje lišće, trava se osušila, a često je povrh svega pao i sneg, koji sve zakamuflira poput belog pamučnog prekrivača. Očajna veverica nastavlja da traži, i bude mi je žao. Priroda, naime, tako vrši nemilosrdnu selekciju, a većina zaboravnih veverica, uglavnom ovogodišnji podmladak, neće doživeti naredno proleće jer će uginuti od gladi. U proleće, zatim, u starim bukovim šumama nalazim male grmove bukovih izdanaka. Tek iznikle bukve izgledaju poput leptirova na tankim drškama i obično se viđaju samo pojedinačno. U vidu

grma mogu se naći samo tamo gde veverica nije uspjela da pronađe svoje skrovište – najčešće iz zaboravnosti, koja je imala već opisane kobne posledice.

Veverica je, međutim, po meni, i odličan primer kako smo skloni da životinjski svet svrstavamo u određene kategorije. Ona je veoma slatka, s onim svojim crnim okicama nalik na dugmad i mekim, crvenkastim krznom (postoje i smeđecrne varijante), a za nas ljude nije opasna. Iz njenih zaboravljenih skladišta žira u proleće niče mlado drveće, tako da možemo smatrati i da obnavlja šume. Ukratko, veverica je pobrala sve naše simpatije. Pritom rado zaboravljamo na njeno omiljeno jelo: ptičje mladunce. S prozora kancelarije svoje šumarske kuće mogu, između ostalog, da posmatram i takve pljačkaške pohode. Kad u proleće uz drvo počne da se penje neka veverica, u maloj koloniji drozdova, koji se gnezde u starim borovima kraj prilaznog puta, zavlada veliko uzbuđenje. Klepeću kljunovima i očajnički lepršaju oko drveća, pokušavajući da oteraju neželjenog gosta. Veverice su njihovi smrtni neprijatelji jer im mirno proždiru paperjaste ptičje, jednog po jednog. Čak i gnezda ušuškana u šupljem deblu mladuncima nude tek ograničenu zaštitu jer veverice svojim vitkim šapicama s dugim, ostrim kandžama vade navodno dobro zaštićene ptičje i iz šupljina u deblu.

Pa jesu li onda veverice dobre ili zle? Nisu ni jedno ni drugo. Čud prirode je htela da odgovaraju našim zaštitničkim instinktima, pa stoga kod nad izazivaju pozitivna osećanja. To nema nikakve veze s dobrotom niti s korisnošću. Druga strana medalje, ubijanje ptica pevačica koje takođe volimo, ne čini ih, međutim, ni zlim ni lošim. Životinje su naprosto gladne, a moraju da nahrane i svoje mladunce,

kojima je potrebno hranljivo majčino mleko. Kad bi veverice svoju potrebu za proteinima zadovoljavale gusenicama leptira kupusara, bili bismo baš oduševljeni. Tada bi nam emotivni bilans bio u potpunosti pozitivan jer te štetočine uništavaju povrće koje gajimo. Ali gusenice leptira kupusara su takođe životinjski mladunci, u ovom slučaju mladunci leptira. A to što slučajno vole baš povrće koje smo mi predvideli za svoju ishranu još ni izdaleka ne znači da ubijanje beba ovih leptirova predstavlja blagodat za prirodu.

Veverice ni najmanje ne zanima u koju kategoriju ih mi svrstavamo. Dovoljno posla im zadaje već i borba da u prirodi održe sebe i svoju vrstu, a pritom rade pre svega jedno: uživaju u životu. Ali vratimo se materinskoj ljubavi ovih malih, riđih vragolanki: mogu li one zaista da je osećaju? Ljubav koja je toliko jaka da se sopstveni život zanemaruje zbog života potomstva? Nije li to samo priliv hormona koji im kruže kroz vene i navode ih na brigu o mladuncima, za koju su unapred isprogramirane? Nauka je sklona da takve biološke procese svodi na prinudne mehanizme. Ali pre nego što veverice i ostale životinje spakujemo u jednu takvu, prilično trezvenu fioku, hajde da malo pogledamo materinsku ljubav kod ljudi. Šta se događa u telu majke dok drži svoje odojče u naručju? Da li je materinska ljubav urođena? Odgovor nauke glasi: i jeste i nije. Nije urođena ljubav, već samo preduslovi da se ona razvije. Neposredno pre porođaja luči se hormon oksitocin, koji omogućava stvaranje jakih veza. Pored toga, oslobađaju se i velike količine endorfina, koji ublažava bol i rasteruje strah. Ovaj koktel hormona ostaje u krvi i nakon porođaja, tako da će majka bebu koja dolazi na ovaj svet dočekati potpuno opuštena, pozitivno raspoložena.

Dojenje dalje podstiče proizvodnju oksitocina, pa veza između majke i deteta može još više da ojača. Slično je i s mnogim životinjskim vrstama, pa i s kozama koje moja porodica i ja držimo kraj svoje šumarske kuće (i one stvaraju oksitocin). Kod njih upoznavanje majke s jarićima počinje lizanjem sluzi kojom je novorođeno mladunče prekriveno. To učvršćuje vezu između majke, koja pritom nežno mekeće, i mladunčeta koje joj odgovara visokim, tankim glasićem, pri čemu uzajamno pamte svoje glasove.

Ali zlo i naopako ako to s čišćenjem jarenceta od sluzi ne ispadne kako treba! Kad dođe vreme da se ojare, životinje iz našeg malog stada smeštamo u zaseban boks, kako bi to mogle da obave na miru. Vrata ovog boksa malo su odignuta od tla, i kroz taj otvor je jednom prilikom iskliznulo jedno posebno sitno jarence čim je došlo na svet. Dok smo primetili problem, dragoceno vreme je prošlo, a sluz se već osušila. Uprkos svem našem trudu, majka to jare nije htela da prihvati, dakle kod nje više nije mogla da se javi materinska ljubav. I kod ljudi je često slično: ako su odojčad u bolnicama posle porođaja duže odvojena od majki, raste verovatnoća da će materinska ljubav izostati. Doduše, ne tako dramatično i u tako velikoj meri kao kod koza jer ljudi materinsku ljubav mogu i da nauče i nisu upućeni samo na hormone. U suprotnom uopšte ne bi bilo moguće usvajanje, pri kom se majke i deca koji se uopšte ne poznaju obično sreću tek više godina nakon rođenja.

Usvajanje zato predstavlja najbolji primer na kome možemo da proverimo da li se materinska ljubav uči ili je samo instinktivan refleks. Ali pre nego što se posvetimo tom pitanju, želeo bih da malo rasvetlimo i pitanje kakav je kvalitet instinkata.

Instinkti – manje vredna osećanja?

Često imam prilike da čujem da poređenje životinjskih osećanja s ljudskima nema smisla jer životinje, na kraju krajeva, uvek postupaju i osećaju instinktivno, a mi, nasuprot tome, svesno. Pre nego što se posvetimo pitanju da li je instinktivno postupanje manje vredno, hajde najpre da pogledamo šta su uopšte instinkti. Pod tim pojmom nauka podrazumeva postupke koji se odvijaju nesvesno, dakle ne podležu procesu mišljenja. Oni mogu biti genetski utvrđeni ili naučeni; zajedničko im je samo to da se odvijaju veoma brzo jer zaobilaze misaone procese u mozgu. Često se hormoni luče određenim povodom, recimo kad se neko naljuti, a zatim pokreću telesne reakcije. Jesu li, dakle, životinje biološki roboti s potpuno automatskim upravljanjem? Pre nego što o tome donese-mo neki ishitren sud, trebalo bi da pogledamo sopstvenu vrstu. Ni mi nismo oslobođeni instinktivnog postupanja, naprotiv. Pomislimo samo na vrelu plotnu. Ako slučajno na nju spustimo ruku, munjevito ćemo je povući. Tome

ne prethodi nikakvo svesno razmišljanje tipa: „Ovde mi nešto čudno miriše na pečeno meso, a ruka me iznenađa jako boli. Bolje bi mi bilo da je povučem.“ Ne, sve se događa potpuno automatski i bez svesne odluke. Instinkti, dakle, postoje i kod ljudi; pitanje je samo u kojoj meri određuju naš svakodnevni život.

Da bismo to malo rasvetlili, pozabavimo se najnovijim istraživanjima rada ljudskog mozga. Institut „Maks Plank“ iz Lajpciga objavio je u jednoj studiji iz 2008. zapanjujuće podatke. Pomoću magnetne rezonance, koja na kompjuteru može da prikaže aktivnost mozga, posmatrani su ispitanici koji su imali zadatak da donesu jednu odluku (hoće li dugme pritisnuti levom ili desnom rukom). Već i do sedam sekundi pre nego što su ispitanici svesno odlučili, na osnovu aktivnosti njihovog mozga jasno je moglo da se vidi do kakvog rezultata će doći. Postupak je, dakle, počinjao da se odvija dok su ispitanici još razmišljali šta da odluče. To znači da impuls za odluku nije davala njihova svest, već podsvest. Svest je, nekoliko sekundi kasnije, da tako kažemo, davala neku vrstu objašnjenja.

Pošto su istraživanja ovakvih procesa tek u začetku, još ne može da se kaže koliko procenata odluka se donosi na takav način, o kojim odlukama se radi i da li procesima koje određuje naša podsvest možemo i da se odupremo. Dovoljno zapanjujuće je ipak i to što takozvana slobodna volja višestruko kasni za stvarnošću. Ona, zapravo, daje samo neku vrstu opravdanja za naš uvredljivi ego, kome su takve potvrde potrebne da bi u svako doba mogao da se oseća kao gospodar situacije.¹

U mnogim slučajevima, dakle, glavnu reč vodi ona druga strana, naša podsvest. Koliko našeg ponašanja zaista

svesno određuje razum, naposljetku je svejedno jer možda i iznenađujuće visok udeo instinktivnih reakcija pokazuje samo sledeće: da doživljaj straha i tuge, sreće i radosti, neće biti pomućen zbog toga što je nastao instinktivno, već da to znači samo da to osećanje ne pokrećemo aktivno. Ali to nimalo ne umanjuje snagu osećanja.

Dosad je, naime, trebalo već da nam postane jasno da su osećanja jezik podsvesti, koja nam u svakodnevnom životu pomaže da se ne udavimo u poplavi informacija. Bol u ruci koju smo stavili na vrelu plotnu čini da reagujemo bez oklevanja. Osećaj sreće potkrepljuje pozitivne postupke, dok nas strah čuva od toga da svojim umom ne donesemo neku odluku koja bi mogla biti opasna. Samo malobrojni problemi koji zaista mogu i treba da se rešavaju razmišljanjem prodiru u svest, tako da ona može na miru da ih analizira.

Osećanja su, dakle, u principu povezana s podsvešću, a ne sa svešću. Ako životinje ne bi imale svest, to bi značilo samo da ne mogu da razmišljaju. Podsvešću, naprotiv, raspolaže svaka vrsta, a pošto ona mora da deluje i da upravlja postupcima, svaka životinja neminovno ima i osećanja. Instinktivna materinska ljubav, dakle, ne može nikako biti manje vredna jer neka druga vrsta materinske ljubavi uopšte i ne postoji. Jedina razlika između životinja i ljudi leži u tome što mi materinsku ljubav (i druga osećanja) možemo da pokrenemo i svesno – recimo u slučaju usvajanja. Tu ne može da postoji ona veza između roditelja i deteta koju porođaj automatski izaziva jer se prvi kontakt često uspostavlja tek mnogo kasnije. Uprkos tome, tokom vremena se i ovde javlja ona instinktivna materinska ljubav, uključujući i koktel hormona u krvi koji ide uz nju.

Jesmo li, dakle, time konačno pronašli jednu isključivo ljudsku emocionalnu oblast, u koju životinje nemaju pristupa? Pogledajmo još jednom naše veverice. Kanadski istraživači su dvadeset godina posmatrali njihove rođake na Jukonu. Studijom je bilo obuhvaćeno oko 7.000 životinja, a mada veverice žive kao usamljenici, zabeleženo je i pet slučajeva usvajanja. Uvek se, doduše, radilo o srodnim mladuncima veverica – veverice su odgajale samo svoje sestrice ili unuke, što njihovom altruizmu postavlja jasne granice. Čisto evolutivno gledano, to ima svojih prednosti jer se na taj način čuva i može dalje da se prenese sličan nasledni materijal.² Pored toga, pet slučajeva tokom dvadeset godina baš i nisu neki ubedljiv dokaz da su veverice u principu sklone usvajanju. Hajde, dakle, da pogledamo druge vrste.

Kako stoji stvar s psima? Pažnju štampe je 2012. godine privukla ženka francuskog buldoga po imenu Bebi, koja je živela u utočištu za divlje životinje u nemačkoj saveznoj pokrajini Brandenburg, u koje je jednoga dana doneseno šest mladunaca divlje svinje. Majku su im verovatno ubili lovci, a bez nje prugasti mališani ne bi imali ni najmanjih izgleda da opstanu u divljini. Na imanju na kome se nalazio azil za divlje životinje prasići su, međutim, dobili kalorično mleko – i ljubav. Mleko je došlo iz bočica iz kojih su ih dobrovoljci u azilu hranili, dok im je ljubav i toplinu pružila Bebi. Ženka buldoga odmah je usvojila celo leglo i pustila prasiće da spavaju ušuškani kraj nje. I preko dana je, međutim, budno motrila na njih.³ Da li je to pravo usvajanje? Bebi, doduše, nije došla prasiće, ali ni ljudi ne doje usvojenu decu. Postoje, međutim, i izveštaji o psima, poput keruše Jeti sa Kube, koji su činili

čak i to. Ovoj keruši su oduzeta sva štenad osim jednog, tako da je imala veliki višak mleka. Pošto su u isto vreme potomstvo imale i neke svinje s imanja, Jeti je usvojila čak četrnaest prasića, mada su im majke bile žive. Prasići su svoju novu mamu pratili svuda po imanju, a pre svega: ona ih je i dojila.⁴ Je li to bio svesni oblik usvajanja? Ili je Jeti samo imala višak materinskih osećanja, koja je naprosto prebacila na prasad? Ova pitanja bismo mogli da postavimo i kad je reč o usvajanju kod ljudi, kod kojih jaka osećanja takođe traže i nalaze svoj cilj. Čak i držanje pasa i drugih kućnih ljubimaca može da se uporedi s usvajanjem između različitih životinjskih vrsta – neke od ovih četvoronožaca, naposletku, u ljudske zajednice primaju kao skoro punopravne članove porodice.

Ima, međutim, i drugih slučajeva, kod kojih pokretač nikako nije mogao biti višak mleka, ili priliv hormona. Dirljiv primer za to predstavlja vrana Mozes, čiju priču ćemo ubrzo ispričati. Pticama koje izgube leglo priroda pruža novu priliku da ostvare svoj osujećeni nagon: mogu naprosto opet da počnu iz početka, da snesu i izlegu nova jaja. To, dakle, znači da pogotovo usamljena vrana bez partnera, poput Mozes, ne bi imala nikakvog povoda da usvaja druge životinje. Mozes je, štaviše, za usvajanje izabrala životinju koja joj je potencijalni neprijatelj – domaću mačku. Mora se priznati da je maca bila još sasvim mala, a uz to i prilično bespomoćna jer je očigledno izgubila majku i dugo nije ništa jela. Životinja je u takvom stanju zalutala u baštu En i Valija Kolita, bračnog para koji je živio u kućici u Nort Atlborou, u američkoj saveznoj državi Masačusetsu, i koji se otada nagledao zapanjujućih stvari. Mačetu se, naime, odmah pridružila vrana, koja ga

---

je očigledno štitila. Ptica je malo siročće hranila glistama i bubama, a ni Kolutovi, naravno, nisu sedeli skrštenih ruku, već su i sami nahranili mačence. Čak i kad je patuljasti tigar odrastao, prijateljstvo između njega i vrane nije prestalo, sve dok ptica pet godina kasnije nije nestala s imanja.⁵

Ali vratimo se još jednom instinktima. Bez obzira da li je materinska ljubav izazvana ovakvim zapovestima podsvesti ili svesnim razmišljanjem, smatram da tu nema nikakve kvalitativne razlike. Na kraju krajeva, osećanje (!) je u oba slučaja isto. Sigurno je da se kod ljudi javlja oboje, pri čemu hormonima pokrenuti instinkt verovatno predstavlja češću varijantu. Čak i ako životinje materinsku ljubav ne mogu da izazovu svesno (a usvajanje mladunaca potpuno drugačije vrste bi i tu trebalo da nas navede da se zamislimo), ipak ostaje onaj podsvesni način, koji je u najmanju ruku jednako lep i intenzivan. Veverica koja je po vreloom letnjem danu preko travnjaka nosila svoju bebu obmotanu oko vrata činila je to iz duboke ljubavi – i to ovaj doživljaj u mom sećanju čini utoliko lepšim.

O ljubavi prema ljudima

Mogu li životinje istinski da nas vole? Već kad je bilo reči o vevericama, videli smo koliko je teško da se to osećanje proveri čak i među životinjama iste vrste. Ali ljubav koja prevazilazi granice sopstvene vrste – i to baš prema nama ljudima? Tu se prosto nameće pomisao da se radi o pustoj želji kako bismo bolje podneli činjenicu da svoje domaće životinje držimo u zarobljeništvu.

Pogledajmo najpre još jednom materinsku ljubav jer tu naročito snažnu varijantu ljubavi zaista možemo da izazovemo, što sam lično iskusio još kao vrlo mlad.

Priroda i svet koji je oko nas već tada su bili u središtu mojih interesovanja, a svaki minut provodio sam napolju, u šumi ili na jezercima kraj Rajne, nastalim iskopavanjem šljunka. Oponašao sam kreketanje žaba da bih ih naveo da mi odgovore, povremeno sam držao paukove u tegli da bih mogao da ih posmatram, a više puta sam izvlačio i brašnene crve iz brašna da bih posmatrao njihov preobražaj u crne bubice. Uveče sam, uz to, bio i strasni

čitalac knjiga o ponašanju životinja (ništa ne brinite, na stočiću kraj kreveta ležali su mi i Karl Maj i Džek London). U jednoj od tih knjiga pročitao sam da pilići mogu da se vežu i za čoveka. Potrebno je samo da čovek izlegne jaje i da neposredno pre nego što će se pile izleći s njim „razgovara“, tako da se majušno biće veže za tu osobu, a ne za kokošku. Pisalo je i da bi takva veza trebalo da potraje celog života. Baš uzbudljivo! Moj otac je u to vreme u vrtu držao nekoliko kokošaka i petla, tako da sam nabavio oplođena jaja. Inkubator, doduše, nisam imao, tako da sam jaje morao da zagrevam starim električnim jastučetom. Jedini problem ležao je u tome što je kokošjim jajima, da bi se izlegla, potrebna temperatura od trideset osam stepeni, a pritom svakodnevno moraju i više puta da se okreću i pritom malo prohlade. Ono što kokoška već po prirodi odlično radi, ja sam morao mukotrpno da postignem, pomoću šala i termometra. Dvadeset i jedan dan sam merio temperaturu, umotavao jaje čas u više čas u manje slojeva šala, pažljivo ga okretao, a nekoliko dana pre nego što se moglo očekivati da se pile izleže, počeo sam i da razgovaram sam sa sobom. I stvarno: tačno dvadeset i prvog dana gomilica paperja se probila napolje na slobodu, a ja sam je odmah krstio Robin Hud.

To pile je bilo neverovatno slatko! Žuto paperje bilo mu je posuto tačkicama, a crne očice nalik na dugmad uprte pravo u mene. Od mene se nikad nije odmicalo, a ako bi me izgubilo iz vida, odmah je počinjalo da preplašeno pijuće. Bilo da sam išao u toalet, gledao televiziju ili ležao u krevetu, Robin je uvek bio sa mnom. Mališu sam teška srca morao da ostavim samog samo kada sam išao u školu, a on me je s utoliko više oduševljenja pozdravljao

svaki put kad se vratim. Ova bliska veza mi je, međutim, ipak postala suviše naporna. Moj brat se smilovao, pa je povremeno preuzimao brigu o Robinu kako bih ja mogao nekuda da odem i bez njega, ali i bratu je naposljetku dojadilo. Robin je u međuvremenu postao mlada koka, pa smo ga dali jednom profesoru engleskog jezika u penziji koji je veoma voleo životinje. On i kokoška su se brzo sprijateljili i u susednom selu su ih još dugo viđali kako zajedno šetaju: profesor pešice, a Robin na njegovom ramenu.

Može se smatrati dokazanim da je Robin razvila pravu vezu sa mnom. Nešto slično bi mogao da vam ispriča svaki uzgajivač životinja koji je nekad mladuncima zamenio majku. Tako su, recimo, i jarići koje je moja žena odgajila, hraneći ih na cuclu, celog života ostali veoma vezani za nju. Čovek ovde igra ulogu majke koja usvaja mladunca, i to je u svakom slučaju dirljivo. Ta veza, međutim, nije baš sasvim dobrovoljna, bar za životinju o kojoj je reč, mada joj možda spasava život. Ipak bi bilo lepše kad bi nam se neko stvorenje pridružilo i s nama ostalo svojom slobodnom voljom. Ali da li se tako nešto uopšte događa?

Da bismo to videli, moramo da napustimo oblast materinske ljubavi i da potražimo takve veze uopšte. Na kraju krajeva, svaka životinja bi trebalo da odraste, a time i da bude u stanju da sama odlučuje o tome hoće li nam se pridružiti ili će radije ostati nezavisna. Nije slučajno što mnogi psi i mačke kod nas dospevaju već kao bebe – na taj način malim krznatim lopticama ne ostaje nimalo prostora za odlučivanje. Ovo treba shvatiti sasvim u pozitivnom smislu: nakon nekoliko dana privikavanja, a možda i malog bola zbog odvajanja od majke, životinjski mladunci stari nekoliko nedelja brzo se vezuju za novu osobu koja

o njima brine, a baš kao i kod jarića othranjenih na cuclu ova veza tokom celog života ostaje posebno jaka. Tu se svi dobro osećaju, ali ipak ostaje pitanje: postoji li dobrovoljno pridruživanje čoveku i kod odraslih životinja?

Kada je reč o domaćim životinjama, na ovo pitanje može da se odgovori nedvosmisleno: postoji; bezbroj je primera mačaka i pasa lualica koji su se upravo nametnuli dvonošcima spremnim da brinu o njima. Ja bih, međutim, radi odgovora na ovo pitanje radije bacio pogled na divlje životinje jer one nisu uzgojem promenjene tako da se kod njih razvije pitomost, a time i spremnost da se pridružuju čoveku. Pritom bih voleo da isključim još jednu stvar: pripitomljavanje uz pomoć hrane. Divlje životinje koje hranimo, naime, prosto hoće da jedu, pa stoga u izvesnoj meri trpe i naše prisustvo i navikavaju se na njega. Koliko to ume da postane dosadno iskusile su naše bivše komšije s jednom vevericom. Oni su tu životinjicu nedeljama mamili kikirikijem, tako da je jednoga dana najzad došla i do otvorenih vrata terase. Komšije su se obradovale malom nestašku, koji je gotovo već postao član porodice. Ali zlo i naopako ako se ljudski hranioci ne bi dovoljno brzo pojavili: veverica je u takvim prilikama nestrljivo grebala prozorske okvire i već za nekoliko nedelja potpuno ih je upropastila – jer su joj kandže oštre poput noževa.

Prijateljstvo divljih životinja s ljudima češće nalazimo u moru – kod delfina. Delfin Fungi, koji živi u zalivu Dinglu u Irskoj, postao je velika zvezda. On se tu često pojavljuje, prati male izletničke brodove i izvodi nestašluke pred posetiocima, tako da je postao pravi magnet za turiste, opisan čak i u zvaničnim brošurama. Čak i onaj ko uđe u vodu s njim, ne mora nimalo da brine: ovaj

veliki nestaško pliva s ljudima, što kod njih izaziva jedan sasvim poseban osećaj sreće. Ta pitomost nije zasnovana na hrani – delfin je čak i odbija.

Fungi već trideset godina predstavlja nerazdvojni deo života gradića Dingla. Nije li to dirljivo? Očigledno da i nije za sve jer su novinari dnevnog list *Velt* razgovarali s naučnicima i pritom im postavili pitanje nije li ova životinja naprosto poludela. Možda se taj usamljenik ljudima pridružuje samo zato što ga nijedan drugi delfin ne voli?⁶

Bez obzira na to što prijateljstvo između životinja i ljudi ponekad nastaje iz sličnih razloga – recimo iz usamljenosti zbog gubitka partnera – rado bih još malo pogledao kako stoji stvar s kopnenim životinjama uobičajenim na našim prostorima. A to uopšte nije jednostavno. Zajednička osobina divljih životinja je, naime, upravo to da su divlje, te da zbog toga obično ne traže ljudsko društvo. Tu su, zatim, i one desetine hiljada godina tokom kojih je čovek lovio druga bića koja s njim nastanjuju ovu planetu. Ona su zato evolutivno razvila strah od nas: ko na vreme ne pobegne, naći će se u smrtnoj opasnosti. Za mnoge životinjske vrste to važi i danas, što pokazuje već i sam pogled na spisak lovne divljači. Bez obzira da li se radi o velikim sisarima, kao što su jelen, srndać i divlja svinja, o manjim četvonošcima, kao što su lisica i zec, ili o pticama – od gavranova, preko gusaka i pataka do šljuka – na hiljade njih se svake godine nađe na nišanu i gine od lovačkog metka. Stoga je izvesno nepoverenje prema svim dvonošcima i više nego razumljivo. Utoliko je lepše kad ovako sumnjičavo stvorenje prevaziđe svoju prirodu i uprkos njoj potraži našu blizinu.

Ali šta može da ga navede na to? Mamljenje hranom trebalo bi isključiti jer tada ne znamo da li je strah potisnula puka glad. Postoji, međutim, još jedna pokretačka sila, koja je veoma važna i za nas ljude: radoznalost. Moja supruga Mirjam i ja smo u Laponiji imali prilike da upoznamo vrlo radoznale irvase. Dobro, oni nisu baš potpuno divlji jer su tamošnji starosedeoci Sami, to jest Laponci, vlasnici ovih krda i okupljaju ih i teraju helikopterima i motociklima kada ih treba odvesti u klanicu ili na žigosanje. Ipak se, međutim, može reći da su sačuvali svoj karakter divljih životinja i da su prema ljudima po pravilu veoma nepoverljivi. Supruga i ja smo, dakle, kampovali u nacionalnom parku Sareku, a ja sam se ujutro uvek prvi izvlačio iz vreće za spavanje, kao pravi ranoranilac. Jednog dana sam malo posmatrao netaknutu prirodu oko sebe, predeo od koga zastaje dah, kad iznenada opazih da se u blizini nešto kreće. Irvas! Jedan? Ne, niz obronak ih je dolazilo još, pa sam probudio Mirjam kako bi i ona mogla da vidi životinje. Dok smo doručkovali, bilo ih je sve više, tako da se na kraju oko nas okupilo čitavo krdo – oko tri stotine životinja. Ceo dan su ostali u blizini našeg šatora, a jedno tele se odvažilo čak i da nam se približi samo na metar i da legne kraj šatora kako bi malo odspavalo. Osećali smo se kao u raj.

Da su ove životinje ipak nepoverljive, videli smo zahvaljujući grupici planinara. Čim su se pojavili, krdo se povuklo, da bi se kasnije ponovo vratilo na proplanke oko našeg šatora. Pritom se jasno videlo da se pojedine jedinice veoma zanimaju za nas. Pokušavale su da nas prouče, razrogačenih očiju i raširenih nozdrva, i to nam

je bio najbolji doživljaj na celom putovanju. Ne znamo zbog čega su irvasi bili tako poverljivi baš prema nama. Možda zbog našeg svakodnevnog dodira sa životinjama, zbog koga su nam pokreti mirniji, pa zato možda delujemo bezopasnije.

Slični primeri mogu da se dožive svuda gde se životinje ne love. Bilo da se radi o nacionalnim parkovima u Africi, na Galapagoskim ostrvima ili u tundri na dalekom severu – vrste koje tamo žive još nisu imale loših iskustava s nama, pa stoga puštaju ljude da im priđu veoma blizu. A s vremena na vreme poneka jedinka bude radoznala i hoće da pogleda kakav je to neobičan gost zalutao na njenu teritoriju. Takvi susreti nas čine posebno srećnim jer su potpuno dobrovoljni sa obeju strana.

Pravu, neiznuđenu ljubav životinja prema čoveku teško je dokazati, a čak i pile Robin Hud nije moglo drugačije do da prema meni razvije takva osećanja. A obrnuto? Da kod ljudi postoji ljubav prema životinjama mogu da vam potvrde svi koji čuvaju mačke, pse i druge kućne ljubimce i domaće životinje. Ali kako stoji stvar s kvalitetom te ljubavi? Nisu li životinje samo površina na koju se projektuje i na kojoj se odražava nedostatak potomstva, praznina koju je u životu ostavio umrli partner ili nedovoljna pažnja koju dobijamo od bližnjih? Ova tema predstavlja tanak led, koji bih veoma rado izbegao. Ali kad govorimo o osećanjima prema životinjama, trebalo bi da se upitamo i šta naša emotivna vezanost i briga čine četvoronošcima. One životinje pre svega deformišu, i to u doslovnom smislu. Uzgoj mačaka i pasa, naime, u većini slučajeva odavno više nema za cilj da od njih načini korisne pomoćnike u lovu (na zečeve, jelene ili miševe).

Mnogo pre bi se moglo reći da i karakterno i vizuelno ove životinje odgovaraju našoj potrebi za maženjem i ljubavlju. Francuski buldog je dobar primer za to: ranije sam ga doživljavao kao ružnog, a njegovu kratku njušku s naborima ispod kratkog nosa, zbog kog životinja hrče i grokće, kao manu. Ali onda sam upoznao Krastija, plavo-sivog mužjaka francuskog buldoga koga smo povremeno pristajali da pričuvamo. Odmah je osvojio moje srce, a u tom trenutku mi je bilo potpuno svejedno kakvim uzgojem je stvoren – bio je prosto presladak. Dok je drugim psima već posle pet minuta dosta maženja, Krasti može satima da uživa u toj vrsti pažnje. Ako prestanete, molećivo vam gurka ruku njuškom, a pritom vas još i gleda onim svojim velikim očima. Najviše voli da spava na gazdinom stomaku i pritom opuštено hrče.

Može li tako nešto stvarno da bude loše? Naravno da je ova rasa odgajena kao pas za pratnju i razonodu, tako reći kao neka vrsta žive plišane igračke. Uopšte ne bih želeo da sudim da li je to legitimno; pre bi se moglo reći da pitanje glasi: kako je pritom psu? Ako mu je uzgojem usađena pojačana potreba za maženjem, a pored toga još i izgleda tako da svako (ali stvarno svako!) odmah poželi da mu tu potrebu zadovolji, u čemu leži problem za psa? On se sasvim očigledno dobro oseća, a i čovek i životinja dobijaju ono što im je potrebno. Jedino uzrok ove potrebe, činjenica da je životinja uzgojem genetski izmenjena tačno u tom pravcu, ostavlja jedan sasvim blag gorak ukus u ustima.

Stvar izgleda sasvim drugačije ako potrebe životinja, bilo da su prirodne ili uzgojem nastale, nisu zadovoljene. Ako nas sopstvena ljubav zaslepi toliko da prema psu

postupamo kao prema čoveku preobučenom u psa. Tada može da se dogodi da se zbog preobilne ishrane, nedovoljno kretanja i nedovoljnog boravka na svežem vazduhu, kao što je recimo izbegavanje šetnji po snegu, jave ozbiljne zdravstvene tegobe, koje će razmažene kućne ljubimce izmučiti do smrti.

U njihovim glavama nije mrak

Pre no što zaronimo dublje u osećajni i duševni svet životinja, posvetimo se još jednom pitanju nije li sve to ipak samo nategnuto? Naposletku, za obradu osećanja kakva mi doživljavamo moraju da postoje određene strukture mozga, bar prema sadašnjem nivou naučnih saznanja. Odgovor je prilično nedvosmislen: kod ljudi je limbički sistem taj koji nam omogućava da doživimo ceo spektar radosti, tuge, straha i zadovoljstva, i koji zajedno s drugim oblastima mozga omogućava odgovarajuće telesne reakcije.⁷ Te strukture mozga su, s gledišta istorije razvoja, veoma stare, tako da su zajedničke nama i mnogim sisarima. Kozama, psima, konjima, kravama, svinjama – spisak je dug i nabranje bismo mogli da nastavimo još dugo. Savremena istraživanja, međutim, pokazuju da se na tom spisku ne nalaze samo sisari, već i ptice, pa čak i ribe, koje su na biološkoj lestvici na mnogo nižem stupnju razvoja.

Kod vodenih životinja se do teme emocija došlo preko istraživanja bola. Pokretač istraživanja bilo je pitanje da

li ribe koje su upecane mogu da oseće bol od udice. Vi možda smatrate da se to podrazumeva, ali za nauku je to dugo važno za neverovatno. Kad pogledamo slike velikih ribarskih brodova kako izvlače na palubu mreže prepune stanovnika mora koji se polako guše, kad vidimo kako se pastrmke koprcaju na kraju zategnute strune sportskih ribolovaca, čovek već mora da se upita kako društvo može da toleriše tako nešto, s obzirom na savremene rasprave o zaštiti životinja. Iza toga verovatno čak i ne stoji neka zla volja, već često samo nedokazana pretpostavka da su ribe tupa stvorenja, koja bez ikakvih osećanja krstare rekama i morima.

Viktorija Brajtvajt, profesorka na Univerzitetu Pen Stejt u Oksfordu, ustanovila je nešto sasvim drugačije. Ona je još pre mnogo godina utvrdila gde se nalazi više od dvadeset receptora bola kod riba – upravo u zoni oko usta, u koju se po pravilu zabija udica.⁸ Au! Time je, međutim, dokazano samo da je nekakav tup osećaj bola u domenu verovatnog. Brajtvajtova je, stoga, ove zone nadraživala ubodima iglom i time je izazivala reakcije u delu mozga po imenu cerebrum – tamo gde se i kod nas ljudi obrađuju bolne draži. Time bi moglo da se smatra dokazanim da ribe pate zbog povreda.

Ali kako stoji stvar s osećanjima, recimo sa strahom? Kod ljudi se ona obrađuju u amigdali, oblasti mozga koja se naziva i bademovo jezgro. To veoma dugo nije bilo poznato, mada se već odavno naslućivalo. Tek u januaru 2011. naučnici sa Univerziteta u Ajovi objavili su izveštaj o ženi koju su nazvali S. M. S. M. se bojala paukova i zmijsa – dok zbog jedne retke bolesti ćelije u njenoj amigdali nisu odumrle. To je, naravno, bilo žalosno za S. M., ali za

naučnike je predstavljalo jedinstvenu priliku da istraže posledice isključivanja ovog organa. S. M. su odveli u prodavnicu životinja i tamo su je suočili s bićima kojih se plašila. Nasuprot ranijim reakcijama, žena je ove životinje sada mogla i da dodirne, a prema sopstvenim tvrdnjama, osećala je samo radoznalost, ali ne i strah.⁹ Kod ljudi je, dakle, sedište straha moglo besprekorno da se utvrdi. Ali kod riba?

Manuel Portavelja Garsija i njegov tim s Univerziteta u Sevilji zaista su pronašli slične strukture u spoljnim oblastima ribljeg mozga (kod nas se centar za strah u mozgu nalazi sasvim unutra/dole) – tamo gde ih dosad niko nije tražio. Uz to su uspeali i da obuče zlatne ribice da pobegnu iz jednog ugla svog akvarijuma čim se upali zelena svetiljka. Ako to ne urade, usledio bi strujni udar. Na kraju su naučnici ribama onespobili jedan deo mozga, takozvani telencefalon. On odgovara našem centru za strah, a njegovo isključivanje delovalo je isto kao i kod ljudi: ribe su posle toga bez ikakvog straha zanemarivale zeleno svetlo. Naučnici su iz toga izveli zaključak da su ribe i kopneni kičmenjaci nasledili iste strukture mozga od svojih zajedničkih predaka, koji su živeli još pre četiri stotine miliona godina.¹⁰

Hardver za osećanja je, dakle, već odavno prisutan kod svih kičmenjaka. Ali da li oni stoga i stvarno osećaju slično kao mi? Mnogo toga ukazuje da je tako. Kod riba je, recimo, dokazano čak i prisustvo hormona oksitocina, koji kod nas ne učvršćuje samo sreću zbog materinstva već i ljubav prema partneru. Sreća i ljubav kod riba? To bar u dogledno vreme nećemo moći da dokažemo, ali zašto se u slučaju sumnje presuda uvek donosi „na štetu

optuženog“? Nauka se protiv osećanja kod životinja izjašnjava sve dotle dok ona više ne mogu da se poriču. Ne bi li, sigurnosti radi, bilo bolje da se razmišlja obrnuto, da se životinje ne bi nepotrebno mučile?

U prethodnim poglavljima osećanja sam namerno opisao onako kako ih mi ljudi doživljavamo. Samo tako može možda da se bar otprilike zaključi šta se dešava u glavama životinja. Ali čak i ako se struktura njihovog mozga razlikuje od naše, i ako ta odstupanja možda ukazuju i na drugačiji doživljaj, to još ni izdaleka ne znači da osećanja u principu nisu moguća. Samo što nama postaje sve teže da se uživimo u druge vrste, kao što su recimo voćne mušice, čiji nervni sistem sa 250.000 ćelija ima samo četrinstoti deo veličine našeg nervnog sistema. Mogu li tako majušna bića, s tako malečkim kapacitetom u glavi, zaista da osećaju bilo šta, pa čak i da imaju neku vrstu svesti? Ovo poslednje bi već predstavljalo krunski dokaz, a nauka, nažalost, još nije stigla tako daleko da može konačno da odgovori na to pitanje. Između ostalog i zato što ni pojam „svesti“ ne može da se tačno definiše. Pod njim približno možemo da zamislimo mišljenje, razmišljanje o nečemu što smo doživeli ili pročitali. Vi trenutno razmišljate o ovom tekstu, dakle imate svest. A i kod voćnih mušica, s njihovim majušnim mozgom, otkriveni su bar preduslovi za tako nešto. Kao i nama, i ovim malečkim bićima u svakom trenutku pritiče bezbroj draži iz spoljne sredine koja ih okružuje. Miris ruža, izduvni gasovi automobila, sunčeva svetlost, dašak vetra – sve to registruju različite, međusobno neusklađene nervne ćelije. Ali kako mušica iz te poplave draži izvlači ono najbitnije, da joj ne bi promakla ni opasnost, a ni neki posebno ukusan zalogaj?

Njen mozak obrađuje ove informacije i brine da određene oblasti mozga svoje aktivnosti obavljaju istovremeno, čime se pojedine draži pojačavaju. Tako se ono što je zanimljivo izdvaja iz opšteg šuma hiljada drugih utisaka. Mušica, dakle, na taj način može svoju pažnju ciljno da usmeri na pojedine stvari – baš kao i mi.

Oko ovog malog insekta, koje se sastoji od oko šest stotina pojedinačnih faceta (okaca), svakog sekunda opaža bezbroj slika. Čini se da je tu masu teško savladati, a za mušicu je to ipak od životne važnosti: sve što se kreće moglo bi biti neprijatelj s dobrim apetitom. Stoga mušičin mozak pušta nepomične slike da se rasplinu, a izoštrava samo one objekte koji se kreću. Moglo bi da se kaže: malo stvorenje se usredsređuje na ono što je bitno – sposobnost koju od nečeg tako majušnog sigurno ne bismo očekivali. Uzgred budi rečeno, i mi postupamo slično: naš mozak takođe ne dopušta da u svest prodru sve slike koje naše oko opaža, već samo one koje su od značaja za nas.

Znači li to da mušica ima svest? Istraživanja ipak ne žele da odu tako daleko, ali može se smatrati sigurnim bar da ima sposobnost da aktivno usmeri svoju pažnju.¹¹

Vratimo se još jednom različitoj strukturi mozga kod različitih vrsta. Osnovni organi su, doduše, prisutni čak i kod nižih kičmenjaka, ali za kvalitet osećanja kakva mi doživljavamo potrebno je više. Stalno iznova može da se pročita da su samo s centralnim nervnim sistemom kao što je naš moguće intenzivne i svesne emocije – pri čemu je naglasak na onom *svesne*. Vijuge našeg organa za razmišljanje nalaze se u gornjem sloju neokorteksa, s gledišta istorije razvoja najmlađeg dela mozga. Tu nastaje opažanje, svest, tu se odvija mišljenje. A ljudski mozak

ima tih ćelija više nego druge vrste, te dakle krunu stvaranja nosimo pod svojom lobanjom. Logično je da sva ostala bića na planeti osećanja doživljavaju u manjoj meri, a takođe i da ne mogu da budu tako inteligentna, zar ne? I tako, recimo, prvi nemački profesor za ribolov Robert Arlinghaus u intervju za *Špigel* naglašava da ribe prilikom povreda udicom gotovo uopšte ne osećaju bol kao mi jer im nedostaje neokorteks, te svesna osećanja kod njih uopšte nisu moguća.¹² Ako ostavimo po strani to što drugi naučnici ovome protivureče (vidi str. 34), to zvuči više kao opravdanje za njegov hobi nego kao objektivna i oprezna naučna procena.

Slične argumente iznose i gurmani, svake godine uoči Božića, kad se na trpezu iznose ukusni rakovi i školjke, o čemu je *Špigel* takođe pisao.¹³ Dobar predstavnik svih njih je jastog, koji se kao statusni simbol servira na pladnju, nakon što je kuvan dok ne dobije jarkocrvenu boju. I to živ kuvan. Dok se kičmenjaci pre pripremanja ubijaju, rakovi smeju da se bacaju u ključalu vodu a da ih pritom čak i ne omame. A pritom može potrajati i nekoliko minuta dok vrelina ne skuva u potpunosti njihovu unutrašnjost, pa time uništi i osetljive nervne čvorove. Osećaj bola? Kako to? Pa rakovi uopšte nemaju kičmu, pa stoga, dakle, ne osećaju ni bol. Ili se bar tako tvrdi. Njihov nervni sistem je izgrađen drugačije, a osećaj bola može da se dokaže još teže nego kod životinja s kosturom. Naučnici koji iznose argumente za račun prehrambene industrije tvrde da reakcije ovih životinja predstavljaju samo reflekse.

Profesor Robert Elvuds s Univerziteta u Belfastu, nasuprot tome, tvrdi: „Poricanje da rakovi mogu da osećaju bol, samo zato što nemaju istu telesnu građu kao i mi, isto je

i kao kada bismo tvrdili da ne mogu da vide samo zato što im nedostaje očni režanj, tj. vizuelni korteks [oblast mozga kod ljudi].¹⁴ Bez obzira na to, i refleksni postupci mogu biti veoma bolni, u šta ćete se i sami lako uveriti ako dodirnete električnu ogradu oko nekog pašnjaka: ako na nju stavite ruku i usledi električni impuls, ruku ćete morati da povučete u deliću sekunde, hteli vi to ili ne. To je čist refleks, koji se odvija bez razmišljanja, ali strujni udar je uprkos tome veoma bolan.

Postoji li zaista samo jedan, ljudski put za intenzivno, a možda i svesno doživljavanje osećanja? Evolucija nije tako jednostrana kao što mi ponekad mislimo (ili se čak nadamo?). Upravo ptice sa svojim ponekad veoma majušnim mozgom pokazuju da do inteligencije vode i drugi putevi. Njihov razvoj je, naime, od doba dinosaurusu – za čije potomke važe – išao drugačijim putem od našeg. Sasvim bez neokorteksa, one mogu da obavljaju složene intelektualne zadatke, o čemu ću kasnije podrobnije ispričati. Region mozga po imenu DVR (dorzalno-ventrikularni greben) kod njih preuzima slične zadatke i funkcije kao kora velikog mozga kod nas. Dok je ljudski neokorteks slojevite građe, njegov pandan kod ptica sastoji se od malih zrnastih gromuljica, činjenica koje je dugo pothranjivala sumnju da su ptice sposobne za slične rezultate kao i sisari.¹⁵ Danas znamo da gavranovi i druge vrste koje žive u društvenoj zajednici mogu da dostignu intelektualne rezultate primata, a delom čak i da ih nadmaše. Još jedan dokaz za praksu da je nauka, kada postoji sumnja, previše oprezna u iznošenju argumenata o osećanjima kod životinja, i da im sve dok se nedvosmisleno ne dokaže suprotno osporava mnoge intelektualne sposobnosti.